
Güney Amerika'da Meydan Okuyan Sol Mu?

SÜLEYMAN GÜDER

Giriş

1990'ların ikinci yarısından sonra Güney Amerika'dan pek de alışık olunmayan türden haberler duyulmaya başlandı. Militarist sağcı iktidarların, solcu ve sosyalist iktidarlara yer değiştirmiş olması elbette dikkatli gözlerden kaçmadı. Doğrusu bu durum, kıtanın çok da aşına olduğu bir tablo değildi. Belki de sürecin başlangıcı olarak 1960–80'lerde kıtadaki baskıcı askeri rejimlerin uygulamış oldukları politikaları kabul etmek yerinde olur. Hatırlanılacağı gibi, bu dönemin hafızalara kazınan en dehşet verici olayı, “kirli savaş” (guerra sucia) olarak bilinen 1976–83 yılları arasında askeri diktatörlüklerce yönetilen Arjantin'de yapılan kıyımlardır. Bu dönemde en az 30.000 rejim muhalifi insanın (çoğu genç) ortadan kaldırılıp denizlere döküldüğü bilinmektedir. Bugün “Mayıs Anneleri” (madres de plaza de mayo) olarak bilinen anneler, başkent Buenos Aires'in meşhur meydanı Plaza de Mayo'da, hayatları pahasına kaybolan çocuklarını, torunlarını askeri cuntadan sormak için sessizce oturup protesto etmişlerdi. Bu tarihsel arka plan ile birlikte düşünülmediği zaman, kıtadaki gelişmeleri tam manasıyla anlamak mümkün değildir. Bir Pérez Jiménez'in diktatörlük döneminini anlamadan Venezüellayı, bir General Augusto Pinochet'i (1973–90) anlamadan Şili'deki gelişmelerin ne anlama geldiğini, bir 1964–85 yılları arasında iktidarda olan diktatörleri anlamadan bugünün Brezilyasındaki gelişmeleri ve son olarak Arjantin'in efsanevi lideri Juan Perón'u ve askeri diktatörlükleri anlamadan Arjantin'i ve 2001 krizini anlamak, herhalde çok zor olacaktır. Kıtadaki değişim süreci, Venezuela Beşinci Cumhuriyetçi¹ (Movimiento Quinta República) lideri Hugo

1 Bu parti 2006'da “Venezuela Birleşik Sosyalist Partisi”nin (Partido Socialista Unido de Venezuela – PSUV) kurulmasıyla feshedildi. Hugo Chavez, seçimlerde kendini destekleyen 24 partiyi ortak bir çatı altında toplamak amacıyla böyle bir değişiklik yapmıştı. Böylece Chávez, 2007-2013 yılları arasındaki başkanlık

Chávez'in, 1998'de iktidara gelmesiyle başladı. Brezilya İşçi Partisi (*Partido dos Trabalhadores*) lideri Luiz Inácio Lula Silva'nın önce 2002'de seçilmesi ve ardından yapılan en son seçimde geçerli oyların %60'ını alarak tekrar seçilip 2011'e kadar iktidarı garantilemesi, 2003 sonrası Arjantin'de Néstor Kirchner ve daha sonra 2007'de eşi Cristina Fernández'de Kirchner'in sosyal demokrasi ve Peronist politikalarla beraber sol görüşlü politika izlemesi dikkate değer gelişmelerdir. Son olarak, 1470 İspanyol işgalinden sonra, ilk defa yerli (indigenous) bir başkanın, cocoleros (koka yetiştiricileri) hareketi lideri Evo Morales'in 2005'te Bolivya'da iktidara gelmesi, kıtanın bakışları üzerine çekmesine neden olmuştur. 1980-90'lara kadar bir yerlinin Parlamenter, Vali, Senatör hatta yerel yönetimlerde idareci bile olmasının zor olduğu Güney Amerika'da, ülkeyi yönetmek için hükümetin başına geçmek, azımsanacak bir durum değildir. "Yükselen Sol Dalga" tüm hızıyla 2005'te Tabaré Vázquez'in Uruguayda başa geçmesi ve Mart 2006'da ülke tarihinin "ilk kadın başkan" olma sıfatını taşıyan Michelle Bachelet'in Şili'de iktidara gelmesi kıtadaki yükseliş trendini devam ettirmiştir.

İşte tam da burada haklı olarak "Güney Amerika'da sol anlayışa doğru bir kayış mı var?" sorusu sorulmaya başlanmıştır. Görünürde, evet, sol anlayışa doğru bir kayış durumu var; ama iktidara gelen yeni liderlerin, geldikleri taban birbirinden çok farklı karakteristik yapıdadır. Genel indirgemeci (reductionist) kanının aksine; milliyetçi, mukaddesatçı, ılımlı, sosyalist ve peronist elementler içeren bu sol türleri, tek bir bütün halinde incelenemez. Bu tarz bütüncül yaklaşımlar, derinlikten uzak ve Güney Amerika'da meydana gelen gelişmelerin anlaşılmasını zorlaştıran unsurlardır. Diğer bir deyişle, köken ve dinamik itibarıyla farklı yapıda olan iktidarların, her birinin ortak oldukları noktalar ve ayrıştıkları noktalar olmasına rağmen, hepsini terazinin aynı kefesine koymak, sağlıklı bir analiz yapılmasını zorlaştırmaktadır. Her ülkenin farklı bir sosyo-ekonomik (nesnel) ve siyasi, tarihi (öznel) konjonktür bağlamı ve kendilerine has, "biricik"(unique) olma durumu dikkate alındığında ancak bahsi geçen gelişmelerin anlaşılması mümkün olur. Bu bağlamda, araştırmacı gazeteci Fransız yazar Marc Saint-Upéry, Türkçe'ye, "*Meydan Okuyan Sol: Bolivar'ın Rüyası ve Güney Amerika*" adıyla çevrilen kitabında, solun iktidarda olduğu ülkelerin (bazılarının) sahip oldukları dinamikleri, öznel koşullarıyla birlikte ayrı ayrı bölümlerde ince-ler². İlla ki bir adlandırma yapmak gerekecekse, buna Upéry'nin de ısrarla üzerinde

dönemi içinde ülkede solu birleştirmek ve 2007 yılına girerken ilan ettiği "21. yüzyılın sosyalizmine" geçiş için gereken zemini yaratmak için ön adımı atmış oldu.

- Kitabın Fransızca ve İspanyolca baskılarında, yazarın kitapta özellikle vurgulamak istediği soldaki çeşitlilik, kitabın bu baskılarında çoğul olarak(sollar) yer almıştır. Maalesef, Burak Ülman'ın kitap hakkında yazmış olduğu değerlendirme yazısında haklı olarak eleştirdiği nokta şudur: Yazarın, kitabın girişinde ısrarla eserinin alt başlığının neden "Güney Amerika Solları Meydan Okuyor" olduğunu ve kitabın sollarındaki bu farklılığı göstermek üzerine yazıldığını uzun uzun anlatmasına rağmen alt başlık Türkçeye "Meydan Okuyan Sol" olarak çevrilmiş. Detay gibi gözükken bu durum, tam da girişte altını çizmeye çalıştığım, Türkiye'deki hem

durduğu gibi belki de “Güney Amerika solu” yerine “Güney Amerika solları” demek daha uygun olacaktır. Bu durumu anlamada, kıtadaki hem ekonomik, hem de nüfus ve alan olarak en büyük ülke olan Brezilya'nın başkanı Lula'nın şu sözleri önem arz etmektedir: “Biliyorsunuz, kendimi hiçbir zaman solda ilan etmedim. Tornacı makinnisttim ve uzun bir sabır sonucu başkanlığa ulaştım. Eşitlik uğruna mücadele vermek için solcu olmaya ihtiyacım yok; (ama) eğer solun geniş tanımı eşitlik için mücadele etmekse dünyada benden solcu kimse yok.” Kanaatimce, mesele kıtadaki yükselen iktidarların sağcı veya solcu olmasından daha ziyade, hangi zorunlu koşulların onları oraya getirdiği ve büyük umutlarla oraya getirilen liderlerin uğruna verdikleri- en azından verilmesinin istendiği- mücadele, iyi gitmeyen işlerin biraz yoluna koyulması isteğidir. Ne kadar beklentilere cevap verdiler/veremediler bu tartışılması gereken ayrı bir konu olsa da, hatırlanılması gereken şudur ki; onlar “umutsuzlar için bir umut kaynağı” olarak koltuklara oturdular.

Burada kıtadaki bu büyük dönüşümün makro ölçekte anlaşılmasına yardımcı olacak bazı analizler yapmak yararlı olacaktır. Gelişmeler hakkında esaslı yargılarda bulunmak için farklı yelpazelerde bulunan “sol”ların birleştikleri / ayrıştıkları noktaların çok iyi tespit edilmesi ve öznel ve nesnel şartlarıyla birlikte değerlendirilmesi gerekir. Kanımca, kıtadaki mevcut değişim tesadüfi değildir. Değişimin birçok nedeni olsa da, bunlardan bazıları çok daha ön plana çıkmaktadır.

1. Neo-Liberal Politikaların Çöküşü ve Başka Bir Kalkınma Umudu

ABD ve diğer G-8 ülkeleri tarafından kabul edilen ve Uluslar Arası Para Fonu (IMF), Dünya Bankası (WB), Dünya Ticaret Örgütü (WTO) tarafından önerilen “Washington Konsensüs” olarak bilinen neo-liberal ekonomi politikaları dayatılarak sermaye akımının liberalleştirilmesi, özel mülkiyetin korunması, mali disiplin, düşük devlet harcaması ve ulusal kaynakları verimli şekilde kullanmak için özelleştirilmesi Güney Amerika'da felaketin başlamasına neden olmuştur. Neo-liberal politikaların ve Washington Konsensüs ilkelerinin kıtada beklenen refah artımına yol açmaması, aksine eşitsizliğin ve fakirliğin daha da artmasıyla, kıtada iyileşme yerine, işlerin daha da kötüleşmesi, Güney Amerika halklarını, sosyalist politikalar vaat eden ultra-sol siyasal partileri tercihe zorlamıştır. Arjantinli film yapımcısı Lucrecia Martel'in dediği gibi “Diktatörlüklerden sonra, iktidarların da halktan beledikleri gibi insanlar siyasetle uğraşmaktan vazgeçtiler. Zaten askeri diktatörlükler siyaseti öylesine kirletti ki, artık

sola dair politik analizlerimizdeki, hem neoliberalizmi anlama çabalarımızdaki, hem de Güney Amerika'yı algılayışımızdaki indirgemecilik sorununu çok net bir şekilde ortaya koyuyor. Ayrıntılı bilgi için bkz. Ülman, Burak (2008), Güney Amerika'nın Solları, Mesele.15.sayı veya internet erişimi için bkz. http://www.ideefixe.com/nssi/urun_dis_elistiri_inc.asp?yazi=283&TB_iframe=true&height=300&width=500

kimse siyasete bulaşmak istemiyordu. Neo-liberal projenin toplumumuza girmesine ve kabullenilmesine bu mesafeli duruş izin verdi.” Kapitalist sistem toplumları bir paradoksun içine sokuyor ve içinden çıkılmaz bir duruma sürüklüyor. Bunu da çok masum gibi görünen kalkınma etiketi altından yapmaktadır. Burada kalkınma teranesine dikkat etmek gerekebilir, çünkü bu kavram, özellikle sömürgecilikten kurtulan devletlerin komünizm tehlikesine düşmemesi için kapitalist blok tarafından ortaya atılmış bir kandırmaca olduğu görüşünü paylaşanların sayısı az değildir. Yukarıda bahsedildiği gibi, neo-liberal politikaların iflasi, Güney Amerika’da insanları “başka bir kalkınma” modeline yöneltmiştir. Her şey gibi, “başka bir kalkınma” söylemi dönüştürülmeye müsait bir yapıya sahiptir. Bunu önlemek için: “Başka bir kalkınma”, Dünya Bankası’nın, hükümete ve kalkınma siyasasına yol göstermek üzere kurduğu ekonomik modelin sınırlarından /bağlılığından kurtulmalıdır. “Başka bir dünya mümkündür.” Başka bir kalkınma, insanların temel ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik, aşığıdan ve halk merkezli, insani eşitlikçi ve toplumsal olarak daha kapsayıcı (kadınlar, yoksullar yerli halkı vb. kapsayan) yetkilendirici, sürdürülebilir ve katılımcı ve topluluk temelli bir kalkınma biçimine dayanır (Veltmeyer, 2006).

2. ABD’nin Güney Amerika’da Azalan Etkisi

ABD’nin 11 Eylül sonrası dikkatlerini Ortadoğu’ya çevirmiş olması ve burada güç kaybına uğramış olması, 1990’lara kadar “arka bahçesi” olarak gördüğü Güney Amerika’da eskisi gibi etkinlik gösterememesine neden olmuştur. Upéry, ABD’nin Soğuk Savaş’ın bitmesiyle başlayan ve 11 Eylül sonrasında da hız kazanan “bölgedeki hegemonyacı denetim uygulama kapasitesinde görel bir güç kaybı” yaşadığını belirtir. Buna işaret eden bazı olaylar olmuştur. Örneğin; 2003’te Şili ve Meksika gibi ABD’ye yakınlığı ile bilinen iki Güney Amerika ülkesi, geçici üye olarak buldukları BM Güvenlik Konseyinde Irak İşgaline karşı aleyhte oy kullanmıştır. Bir diğer husus da, 1948 yılında Bogota’da, Amerika kıtası devletlerinin anlaşmazlıkların barışçıl yoldan çözülmesi, kıta güvenliğinin güçlendirilmesi ve ekonomik kalkınmanın geliştirilmesi için kurmuş oldukları Amerikan Devletleri Örgütü (OAS) sürekli ABD’nin etkisi altındaydı. 2005’te yapılan Genel Sekreterlik seçiminde ABD’nin desteklediği Genel Sekreter yerine Venezüella, Arjantin ve Brezilya’nın desteklediği aday seçildi. Bununla birlikte, Karayip Denizinde 02 Aralık 2008’de Venezüella ve Rusya’nın üç gün süren **VENRUS 2008** adı verilen, düzenli biçimde yapılması planlanan ve hava saldırılarına karşı taktik manevraların geliştirilmesinin yanı sıra terörist faaliyetler ve uyuşturucu kaçakçılığına karşı alınacak askeri önlemleri de içeren tatbikat, gerçekten sembolik bir öneme sahiptir. Tatbikat, Soğuk Savaş’tan beri Rus askeri güçlerinin ilk defa ABD’nin tarihi nüfuz bölgesinde faaliyet göstermesi anlamına geliyor. Her ne kadar ABD Dışişleri Bakanı Condoleezza Rice’in; “Birkaç gemi, bölgedeki güç

denmesini değiştirmez.” diyerek olayı basite indirgese de, şüphesiz bu ABD için görmezlikten gelinecek bir durum değildir. Zira Amerikan siyasetinin adeta değişmeyen Anayasası olarak bilinen Monroe Doktrini çerçevesinde ABD kongresi 1823'te “Avrupa'nın kendi sistemlerini, bu yarım kürenin herhangi bir yerinde yaymak için yapacakları herhangi bir girişimi barış ve güvenliğimiz için tehlikeli görürüz.” şeklinde bir karar almıştı. Bununla beraber, hadisenin geçiştirilecek cinsten basit bir tatbikat olmadığı, aslında daha önce ABD'nin çok defa yaptığı gibi bir “gövde gösterisi” olduğu gayet açıktır.³ ABD'nin kıtaya yönelik politikalarında yeni seçilen başkanın Barack Obama'nın da çok farklı bir politika izleyeceğine dair çok fazla işaret görülüyor. Obama, bölgede ABD hegemonyasını yeniden güçlendirmek için geçici bir süreliğine esnek ve yumuşak bir diplomasi (soft diplomacy) yürüteceğini belirtiyor; bununla beraber muhalif rejimlerin istikrarsızlaştırılmasına yönelik kışkırtmaların da sürdürüleceği, ABD'nin süre gelen politikası olarak devam edecektir. Bu bağlamda, muhalif olan rejimleri (Bolivya, Venezüella, Arjantin ve Paraguay) istikrarsızlaştırmak için ayrılıkçı, şiddet yanlısı ve işbirlikçi muhalefete her türlü destekte bulunmaktan geri durmayacaktır.

3. Toplumsal Muhalefet Hareketleri

Gelişen olayları anlamak için kıtada giderek etkileri artan toplumsal muhalefet hareketlerini iyi anlamak gerekir. Sol iktidarların temel destekçileri olan büyük toplumsal hareketleri anlamadan, Güney Amerika'daki bu sola kayış meselesini anlamak imkanı dahilinde değildir. Bu yüzden sorunsallaştırılması gereken hususlardan biri de kaçınılmaz olarak toplumsal hareketler olacaktır. Brezilya'da Topraksız Kır İşçileri Hareketini (*Movimento dos Trabalhadores Rurais Sem Terra*), Bolivya'da Cocaleros Hareketini ve Arjantin'de İşsiz Yol İşçiler Hareketini (Piqueteros Movement) anlamadan görünürdeki sol iktidarlar hakkında yapılan analizler hep eksik kalacaktır. Elbette yükselen sol, gücünü tamamen toplumsal hareketlerden almıyor ama özellikle Bolivya'da olduğu gibi Cocaleros hareketinin eski başkanları Evo Morales'in

3 Hatırlanacağı gibi, Missouri Zirhlisi İstanbul'da (1946) emperyalist güçlere karşı mücadele veren Türkiye ve Sovyetler Birliği 17 Aralık 1925'te Türk-Sovyet Dostluk ve Saldırmazlık Pakti imzalamışlardı. Ancak 1945'te Sovyetler Birliği bu anlaşmayı tek taraflı olarak feshedip Türkiye'den Kars, Ardahan topraklarının bir kısmını ve İstanbul Boğazında kendisi için üstleri istedi. Türkiye, dünya kamuoyuna, bir saldırı halinde sonuna kadar savaşacağını bildirdi. Bu arada ABD ve İngiltere ısrarla istemelerine rağmen onlarla birlikte harbe katılmadığı için, Türkiye'yi yalnız bırakmışlardır. Bu durum doğal olarak Türkiye'nin kaygılanmasına neden olmuştur. Fakat ABD ve İngiltere, bu olayda Sovyetlerin emperyalist emelleri beslediğinin emarelerini görünce Potsdam'da Türkiye'ye destek vermişlerdir. Krizinden yedi ay sonra Türkiye'nin ABD Büyükelçisi Münir Ertegün Washington'da vefat etti ve ABD Hükümeti büyükelçinin cenazesini, dünyanın ikinci büyük savaş gemisi USS ile İstanbul'a gönderdi. Missouri Zirhlisi'nin İstanbul ziyaretinin asıl amacı Sovyetler Birliği'ne Türkiye'nin yanında olduğu mesajını vermektir. Bu sebeple Missouri zirhlisinin, çok önemli sembolik anlamları vardı. Bunun sembolik anlamını daha sonra bastırılan “hatıra pulu” ile anlamak mümkündür.

iktidara gelmesinin en büyük destekçisi olduğu unutulmamalıdır. Hareket, muhalefet olarak son zamanlarda, politik meselelerde sesini yükseltmesini bilmiştir. Bunun en bilineni, IMF'nin baskısıyla özelleştirme kapsamında 2000 yılında Chochobama eyaletinin suyunun Amerikalı firma'nın (BETCHEL) su ihalesini 40 yıllığına kazanması ve suya fahiş zam yapmasıyla "su savaşları" olarak protestoların patlak vermesi ve akabinde hükümetin geri adım atıp ve ihaleyi iptal etmesidir. Bunun ekonomik etkisinden ziyade siyasi etkisi daha ön plana çıkar, böylece neo-liberal politikalarla ve uyuşturucuyla savaş cocaleros'ların muhalefetin merkezine oturmuştur. Bu yüzden, Güney Amerika iktidarlarının oluşumunda ve gelişiminde önemli rol oynayan toplumsal muhalefet hareketleri, iktidarlara öncesi ve sonrasında girdikleri ilişki biçiminin değişimini takip etmek önemlidir.

Sonuç

Yukarıda değerlendirmeye çalıştığım durum, kimileri tarafından pragmatik, gerçekçi, ılımlı, modern ve sorumluluk sahibi bir sol iktidarların yükselişi, kimileri tarafından lafabeliği yapan popülist iktidarların ortaya çıkışı olarak adlandırılır. Ama ortada bir gerçek var ki, bu da Güney Amerika'da işlerin artık eskisi gibi yürümediğidir. Şüphesiz, buna neden olan amillerin, sadece yukarıda açıklamaya çalıştığım neo-liberal politikaların mevcut sorunlara çare olamayışı (işsizlik, fakirlik vb.) hatta daha da arttırması, alternatif bir kalkınma umudunun olması, ABD'nin Güney Amerika'da değişik nedenlerden ötürü kıtadaki politikalara müdahil olma gücünün azalması ve günden güne etkilerinin arttığı toplumsal muhalefet hareketleri değildir. Ama bu konu ile ilgilenen herkesin üzerinde anlaşmaya vardığı temel nedenlerin başında bunlar gelmektedir. Tüm bunlara rağmen, kıtada oluşturulmaya çalışılan rüzgarın, nasıl bir sonuca varacağını şimdiden kestirmek zordur; bunun için biraz zamana ihtiyaç vardır. Güney Amerika'da ortaya çıkan bu olumlu/olumsuz tecrübelerden Türk solu veya dünyanın diğer yerlerindeki sollar, kendileri için çıkarımlarda bulunabilirler.

Kaynakça

- Upéry, M.S. (2007). *Meydan Okuyan Sol: Bolivar'ın Rüyası ve Güney Amerika*, İstanbul: İletişim Yayınları
- Ülman, B. (Mart, 2008). Güney Amerika'nın Solları, *Mesele*, 15, 53-55
- Veltmeyer, H. (2006). *Güney Amerika ve Başka Bir Kalkınma*, İstanbul: Kalkedon